

Dr hab. Radosław Bania, prof. UŁ
Katedra Teorii i Historii
Stosunków Międzynarodowych
Wydział Studiów Międzynarodowych i Politologicznych
Uniwersytet Łódzki

Recenzja rozprawy doktorskiej autorstwa mgr. Michała Harkota pt. Polityka bezpieczeństwa Izraela w regionie Bliskiego Wschodu, Lublin 2023 (ss. 399), napisana pod kierunkiem dr hab. Hanny Dumały

1. Uzasadnienie podjętej tematyki badawczej

Temat pracy jest niezwykle aktualny oraz ważny, zarówno w wymiarze naukowym, jak i praktycznym. Zagadnienie polityki bezpieczeństwa państwa należy do jednej z tych kategorii analitycznych, które koncentrują na sobie uwagę badaczy z zakresu nie tylko nauk o polityce i stosunków międzynarodowych, ale także nauk o bezpieczeństwie. Autor rozprawy doktorskiej skoncentrował swoją uwagę na analizie polityki bezpieczeństwa Izraela w regionie Bliskiego Wschodu. Region bliskowschodni jest powszechnie postrzegany jako niestabilny w wymiarze bezpieczeństwa i narażony na szereg konfliktów zarówno w wymiarze wewnętrznym, jak i międzypaństwowym. Jedno z istotnych zagadnień w przestrzeni bezpieczeństwa regionalnego stanowi kwestia relacji Izraela z państwami regionu oraz niezakończony izraelsko-palestyński proces pokojowy. Relacje izraelsko-arabskie oraz izraelsko-palestyńskie charakteryzuje duża dynamika zmian. Izrael, pomimo tego, że nie posiada nawiązanych relacji dyplomatycznych z wszystkimi państwami bliskowschodnimi, stanowi jednak istotny element struktury politycznej regionu. Należy zatem podkreślić, że względy merytoryczne w pełni uzasadniają wybraną przez Doktoranta problematykę badawczą, a tym samym należy pozytywnie ocenić jego umiejętność diagnozowania

istotnych zagadnień z zakresu stosunków międzynarodowych, które mogą stanowić podstawę dla przeprowadzenia procesu badawczego.

2. Metodyka rozprawy

Tytuł rozprawy doktorskiej to *Polityka bezpieczeństwa Izraela w regionie Bliskiego Wschodu*. Jest on zasadniczo dobrze skonstruowany, znajduje swoje odzwierciedlenie w treści rozprawy, a jednocześnie określa podstawowe jednostki analizy w ramach przeprowadzonego procesu badawczego. Mgr Harkot określił także zasięg przestrzenny i chronologiczny. Doktorant wskazał jak rozumie zasięg przestrzenny regionu Bliskiego Wschodu, uzasadniając to w sposób przekonujący. Autor rozprawy wskazał również cezury pracy. Stwierdził, że cezurę początkową wyznacza początek arabskiej wiosny (rok 2010), a cezurą końcową stanowi utworzenie kolejnego gabinetu przez Beniamina Netanjahu (rok 2022). Taki zakres chronologiczny rozprawy jest dobrze uzasadniony pod względem merytorycznym. Moje wątpliwości wzbudza jedynie, że Doktorant, skoro tak wyraźnie zdefiniował zakres chronologiczny, to nie uwzględnił tego w tytule pracy.

Autor rozprawy doktorskiej we **Wstępie** przedstawił uzasadnienie tematyki pracy, określił cele badawcze, postawił pytania badawcze oraz sformułował hipotezy. W dalszej kolejności wskazał metody jakimi posługiwał się w trakcie badań, określił zasób źródłowy wraz z literaturą przedmiotu, z której korzystał oraz dokonał omówienia struktury pracy. Mgr Harkot sformułował szereg celów badawczych. Po pierwsze, stwierdził, że głównym celem rozprawy doktorskiej jest przedstawienie istoty oraz specyfiki polityki bezpieczeństwa Izraela w regionie bliskowschodnim (s. 8). Autor zadeklarował, że aby cel ten zrealizować konieczne jest dokonanie charakterystyki najważniejszych uwarunkowań polityki bezpieczeństwa państwa. Drugim zadeklarowanym celem badawczym jest przedstawienie procesu decyzyjnego w obrębie izraelskiej polityki bezpieczeństwa. W dalszej kolejności zadeklarował dążenie do scharakteryzowania założeń izraelskiej polityki bezpieczeństwa w wymiarze regionalnym. Kolejnym zadeklarowanym celem badawczym, jest przedstawienie celów izraelskiej polityki bezpieczeństwa. Wreszcie mgr Harkot stwierdził, że jego zamierza

dokonać analizy sposobu realizacji polityki bezpieczeństwa, przedstawić jej ocenę oraz zdiagnozować potencjalne kierunki aktywności państwa izraelskiego w przyszłości. Tak szerokie określenie celów badawczych należy ocenić pozytywnie. Wskazuje ono bowiem, że Autor w sposób spójny i kompleksowy określa problematykę badawczą rozprawy doktorskiej.

Dążąc do realizacji zdefiniowanego przez siebie problemu badawczego, mgr Harkot sformułował trzy pytania badawcze oraz odpowiadające im hipotezy. Zarówno pytania badawcze jak i hipotezy, przede wszystkim do ustalenia tych czynników, które decydują o kierunkach i sposobach realizacji polityki bezpieczeństwa państwa izraelskiego. Pozytywnie oceniam, że Autor nie tworzy pytań i hipotez ponad miarę. Odnosząc się do hipotez stwierdzam także, iż są one zasadniczo prawidłowo skonstruowane oraz skorelowane z tematyką rozprawy doktorskiej.

Autor zadeklarował stosowanie w pracy szeregu metod badawczych. Wymienił wśród nich: metodę czynnikową, metodę decyzyjną, metodę studium przypadku, metodę scenariuszy, metodę SWOT oraz analizę poziomu integracji. Przyjęte metody badawcze są właściwe zarówno z punktu widzenia zdefiniowanego problemu badawczego oraz są charakterystyczne dla nauk o polityce oraz stosunków międzynarodowych. Podkreślić należy, że Doktorant nie tylko zaprezentował we Wstępie katalog tych metod, ale także określił do jakich obszarów tematycznych w ramach procesu badawczego mają one zastosowanie (s. 9-10).

Autor zadeklarował, że realizowana przez niego problematyka badawcza sytuuje się w obszarze dwóch ujęć teoretycznych z zakresu stosunków międzynarodowych – realizm neoklasyczny oraz teoria regionalnych kompleksów bezpieczeństwa (RSCT). Biorąc pod uwagę problematykę pracy zabieg taki należy uznać za jak najbardziej uzasadniony. Mgr Harkot podkreśla znaczenie eksplanacyjne realizmu neoklasycznego w obszarze studiów nad bezpieczeństwem. Jednakże należy podkreślić, że ten nurt teoretyczny jest przede wszystkim związany z analizą polityki zagranicznej państwa. Doktorant nie przedstawił pogłębionego

uzasadnienia, z jakiego powodu uznaje realizm neoklasyczny za właściwe ujęcie teoretyczne w studiach nad bezpieczeństwem. Dość enigmatycznie brzmi w tym kontekście także jego stwierdzenie, że „[...] protagoniści tego podejścia uwypuklali znaczenie zmiennych interweniujących, umiejscowionych na poziomie samego państwa. W kontekście niniejszej pracy doktorskiej jest to właściwe podejście, ponieważ uwarunkowaniom wewnętrznym przyznano w tym miejscu fundamentalne znaczenie” (s. 9). Moje wątpliwości wzbudza to, że Doktorant nie sprecyzował jakie konkretnie uwarunkowania wewnętrzne ma na myśli. Z kolei, wskazując na przydatność eksplanacyjną jaką posiada RSCT oraz powiązana z nią teoria sekurytyzacji w zakresie studiów nad bezpieczeństwem, mgr Harkot ograniczył się we Wstępie jedynie do wymienienia tej teorii. W dalszej części pracy odnajdujemy więcej uwag Autora dotyczących założeń epistemologicznych tej teorii. Ponownie jednak nie jest to pogłębiona analiza konstrukcji tegoż ujęcia teoretycznego. Autor przytacza definicję kompleksu bezpieczeństwa, którą zaczerpnął z jednego z opracowań odnoszących się do tej teorii (W. Kostecki, *Transformacja europejskiego kompleksu bezpieczeństwa*, „Przegląd Strategiczny” 2016, nr 9, s. 18), gdzie jest on definiowany jako „grupa państw, których zasadnicze problemy bezpieczeństwa i percepcja tych problemów są powiązane w takim stopniu, iż nie mogą być sensownie rozważane w oderwaniu od siebie” (s. 99). Jednakże odnosząc się do zagadnienia definiowania RSC należy zwrócić uwagę przede wszystkim na dwie kwestie. Po pierwsze, przywołana definicja ma charakter wtórny. Doktorant nie przytoczył definicji w ujęciu jej autorów – O. Weavera, B. Buzana, wyrażonej w monografii ich autorstwa pt. *Regions and Powers. The Structure of International Security*, Cambridge University Press 2003. Po drugie, przytoczona przez Doktoranta definicja jest nieaktualna, bowiem jej autorzy dokonali z czasem znacznej modyfikacji koncepcji RSC. Stwierdzili bowiem, że regionalny kompleks bezpieczeństwa należy rozumieć jako „[...] zbiór jednostek, których główne procesy sekurytyzacji, desekurytyzacji lub obu tych procesów są ze sobą tak powiązane, że ich problemy związane z bezpieczeństwem nie mogą być analizowane lub rozwiązywane w oderwaniu od siebie” (O. Weaver, B. Buzan, *The Structure of ...*, s. 44). Autor



rozprawy nie dokonał także charakterystyki poszczególnych części składowych bliskowschodniego kompleksu bezpieczeństwa, w tym wyznaczenia jego granic, nie wskazał z jakiego typem kompleksu mamy do czynienia, jakie dominują w nim modele interakcji w obszarze bezpieczeństwa, jakie są wzorce współpracy i konfrontacji w regionie, a przede wszystkim jaką miejsce zajmuje w nim Izrael.

3. Treść rozprawy

Rozprawa doktorska jest obszernym studium badawczym, obejmującym 399 stron znormalizowanego wydruku komputerowego. Konstrukcja pracy jest dobrze przemyślana, dostosowana do przyjętych przez jej Autora założeń badawczych. Struktura pracy obejmuje: Wstęp, sześć rozdziałów merytorycznych, Zakończenie, Wykaz tabel, map i infografik oraz Wykaz źródeł. W ramach poszczególnych rozdziałów wyodrębniono podrozdziały. W tym wypadku jednak należy wskazać na pewne dysproporcje konstrukcyjne. Trzy rozdziały zawierają po dwa podrozdziały, natomiast pozostałe trzy od czterech do pięciu. Analizując zawartość poszczególnych podrozdziałów uważam, że konstrukcyjnie możliwe było wyszczególnienie dodatkowych podrozdziałów, co uczyniłoby konstrukcję pracy bardziej zrównoważoną i pozytywnie wpłynęło na przejrzystość prezentowanych treści merytorycznych.

Rozdział I ma charakter wprowadzający i metodologiczny. Został on poświęcony analizie zdefiniowaniu podstawowych pojęć, a przede wszystkim ustaleniu czym jest bezpieczeństwo państwa/bezpieczeństwo narodowe oraz polityka bezpieczeństwa. W podrozdziale 1.1. Doktorant dokonał charakterystyki pojęcia bezpieczeństwa państwa. Aby tego dokonać wychodzi od opisu ogólnej kategorii pojęciowej bezpieczeństwa. Doktorant podkreślił, że bezpieczeństwo jako zjawisko i proces, ze względu na swój złożony i wielowymiarowy charakter nie poddaje się prostej definicji. Mgr Harkot stwierdził, że z tego powodu bezpieczeństwo jest definiowane jako cel polityki państwa, swoista wartość lub dynamiczny proces egzystencjonalny (s. 18). O ile nie sposób nie zgodzić się z tym stwierdzeniem warto jednak podkreślić, że wielu autorów traktuje bezpieczeństwo również jako istotną potrzebę,



zarówno w wymiarze jednostkowym, jak i w odniesieniu do zbiorowości ludzkich (w tym państwa). Autor słusznie podkreśla, że bezpieczeństwo w literaturze przedmiotu jest opisywane z reguły w trzech wymiarach: podmiotowym, przedmiotowym oraz funkcjonalnym. Za właściwe uznaję także nie tylko traktowanie przez Doktoranta bezpieczeństwa jako zjawiska i procesu, ale także podkreślenie jego wymiaru obiektywnego i subiektywnego. Kwestia ta została dobrze zilustrowana poprzez przywołanie przez Doktoranta koncepcji D. Frei dotyczącej stanów postrzegania przez podmiot jego bezpieczeństwa. W dalszej kolejności Doktorant dokonał konkretyzacji pojęcia bezpieczeństwa państwa. Wskazał przy tym, że na poziomie państwa w odniesieniu do jego bezpieczeństwa istnieją dwie kategorie pojęciowe – bezpieczeństwo państwa i bezpieczeństwo narodowe. Doktorant zauważa, że oba pojęcia nie są tożsame. Podkreślił przy tym, że część autorów zajmujących się bezpieczeństwem dopuszcza jednak możliwość traktowanie tych pojęć jako synonimów (s. 32). Doktorant deklaruje, iż z tego powodu będzie posługiwał się pojęciem bezpieczeństwa państwa. O ile uznaję odwołanie się przez Doktoranta do autorytetu S. Kozieja, to jednak oczekiwałbym bardziej samodzielnego i pogłębionego uzasadnienia zajętogo przez niego stanowiska. Podrozdział 1.2. poświęcony jest analizie zakresu przedmiotowego polityki bezpieczeństwa państwa. Została ona przeprowadzona z zastosowaniem podejścia sektorowego. Autor wskazuje na to, że polityka bezpieczeństwa państwa jest realizowana w odpowiednich sektorach – politycznym, militarnym, ekonomicznym, społecznym. W trakcie analizy wymiaru militarnego polityki bezpieczeństwa, Doktorant zauważył, że niektóre (choć nie doprecyzował jakie) ujęcia teoretyczne podważają użycie siły militarnej, jako narzędzia polityki bezpieczeństwa. Za ilustrację tego stwierdzenia posłużył cytat z monografii J. Świniarskiego wydanej w 1997 roku. Następnie mgr Harkot stwierdził, że „Rozwój społeczeństwa informacyjnego, procesy globalizacji [...] mogą tłumaczyć teorie poddające w wątpliwość wykorzystanie sił zbrojnych w polityce zagranicznej państwa” (s. 49). Doktorant nie zadeklarował jednak, czy zgadza się z takim podejściem, czy też nie. W kolejnym akapicie zauważył również, że w wielu regionach



świata wojna napastnicza stanowi relikw historyi (s. 49). O ile teza o malejącym znaczeniu siły militarnej w polityce państwa mogła mieć znaczenie w latach 90. XX wieku, kiedy konsumowano m.in. w wymiarze militarnym (np. ograniczenie wydatków obronnych) tzw. dywidendę pokojową po zakończeniu zimnej wojny, to inaczej rzecz się ma w odniesieniu do pierwszych dwóch dekad XXI wieku i początku trzeciej. Warto wskazać w tym kontekście konflikty zbrojne o charakterze międzypaństwowym (wojna w Afganistanie – 2001, II wojna w Zatoce - 2003, wojna rosyjsko-gruzyńska – 2008 , zajęcie Krymu przez Rosję - 2014, wojna azersko-ormiańska – 2021, wojna rosyjsko-ukraińska – 2022). Oznacza to, że pomimo formalnej delegalizacji użycia siły zbrojnej w systemie międzynarodowym, państwa (nawet demokratyczne) wciąż traktują użycie siły zbrojnej jako istotnego instrumentu osiągania stosownych celów w zakresie polityki bezpieczeństwa. Rozdział pierwszy zasadniczo spełnia swój cel główny. Posłużył on określeniu stosownej siatki pojęciowej stosowanej w dalszej analizie oraz skonstruowaniu modelu analitycznego dla badania polityki bezpieczeństwa Izraela. Zasadnicza uwaga krytyczna dotyczy konstrukcji tego rozdziału, składającego się jedynie z dwóch podrozdziałów. Uważam, że możliwe było skonstruowanie jeszcze jednego podrozdziału, w którym należało umieścić analizę przywoływanych przez Doktoranta ujęć teoretycznych dotyczących zjawiska bezpieczeństwa.

Rozdział II poświęcony jest analizie uwarunkowań polityki bezpieczeństwa Izraela w regionie Bliskiego Wschodu. Autor przedstawił w nim uwarunkowania historyczne, polityczne, militarne ekonomiczne i społeczne. W wymiarze historycznym Doktorant ukazał genezę i uwarunkowania powstania państwowości izraelskiej w XX wieku. W dalszej kolejności omówił ewolucję sytuacji bezpieczeństwa zewnętrznego w odniesieniu do relacji z państwami arabskimi, przede wszystkim w wymiarze militarnym (wojny izraelsko-arabskie) i politycznym (np. izraelsko-egipski proces pokojowy) oraz w wymiarze wewnętrznym (Palestyńczycy, palestyńskie organizacje zbrojne). Dokonanie analizy historycznej relacji izraelsko-arabskich i izraelsko-palestyńskich uznaję za jak najbardziej zasadne. Brak akceptacji istnienia Izraela przez państwa arabskie był istotnym elementem warunkującym

izraelską politykę bezpieczeństwa w wymiarze militarnym przez kolejne dziesięciolecia po jego powstaniu w 1948 roku. Izrael w całym okresie zimnej wojny funkcjonował zatem w ekstremalnie wrogim środowisku politycznym, co Doktorant podkreśla. W podrozdziale tym odnajdujemy również omówienie wpływu powstania Autonomii Palestyńskiej na bezpieczeństwo Izraela. W odniesieniu do tegoż podrozdziału chciałbym jednak zwrócić uwagę na pewne nieścisłości i uproszczenia. Po pierwsze, wskazując na zabiegi ruchu syjonistycznego o wsparcie amerykańskiego establishmentu politycznego (s. 66), Doktorant nie dostrzega, że kwestią istotną nie tyle była ocena możliwości kreowania nowego systemu relacji międzynarodowych przez USA, co było w tamtym czasie kwestią otwartą, ale przede wszystkim szukania poparcia dla idei ustanowienia państwa żydowskiego w Palestynie (w wymiarze strategicznym) oraz poszukiwania narzędzi wywierania wpływu na Imperium Brytyjskie, w celu odejścia od polityki ograniczania imigracji żydowskiej do Palestyny, w szczególności po zakończeniu II wojny światowej (wymiar taktyczny). W tym obszarze osiągnięto istotny sukces w postaci utworzenia pod koniec 1945 roku Angielsko-Amerykańskiej Komisji Badawczej, której zadaniem była ocena możliwości odblokowania migracji żydowskiej do Palestyny. Po drugie, wymieniając poszczególne wojny izraelsko-arabskie Doktorant nie powinien pisać o „kryzysie sueskim”, lecz o „wojnie sueskiej”. Po trzecie, stwierdza on, że dopiero wycofanie się Brytyjczyków z Palestyny w 1948 roku doprowadziło do intensyfikacji walk pomiędzy ludnością żydowską a palestyńską (s. 69). Mgr Harkot pomija jednak fakt, że to po uchwaleniu przez ZO NZ rez. 181 rozpoczęła się tzw. wojna domowa w Palestynie, a zatem od tego momentu możemy mówić o eskalacji militarnej w relacjach żydowsko-palestyńskich. Po czwarte, Doktorant (nawet w przypisie) nie przywołuje rezolucji RB NZ nr 242 (1967) oraz 338 (1973). Należy podkreślić ich znacznie i wagę, szczególnie w ramach bliskowschodniego procesu pokojowego. W odniesieniu do pozostałych podrozdziałów nie formułuję już tak rozbudowanych uwag krytycznych. Doktorant bardzo sprawnie omawia podstawy ustrojowe państwa izraelskiego, system partyjny, czy też strukturę narodową, etniczną i religijną. W tym obszarze analitycznym za

zasadne uznają przedstawienie relacji z Autonomią Palestyńską, palestyńskimi i regionalnymi organizacjami zbrojnymi (Islamski Dżihad, Hamas, Hezbollah) oraz z Iranem. Interesujące są również obserwacje Autora dotyczące systemu gospodarczego, a w tym kontekście kwestie związane z energetyką i bezpieczeństwem energetycznym. Uwarunkowania społeczne zostały dobrze przedstawione. Przede wszystkim ich analiza umożliwia ocenę stopnia spistości społeczeństwa państwa izraelskiego i wskazanie gdzie przebiegają główne osie i obszary sporów społecznych warunkujących sytuację bezpieczeństwa.

Rozdział III został poświęcony analizie struktury decyzyjnej w zakresie polityki bezpieczeństwa Izraela. Doktorant wykorzystał koncepcję procesu decyzyjnego autorstwa Z.J. Pietrasia. Jest to zabieg jak najbardziej uzasadniony względami metodologicznymi. Doktorant w sposób szczegółowy omówił izraelską strukturę decyzyjną w zakresie polityki bezpieczeństwa. Drugi podrozdział zawiera analizę operacyjną procesu decyzyjnego w zakresie polityki bezpieczeństwa. Autor rozprawy odwołuje się przy tym do takich pojęć jak: sytuacja decyzyjna, decyzja polityczna czy implementacja polityczna. Interesującym wątkiem poruszonym w tym podrozdziale jest omówienie wykorzystania przez organy państwa i instytucje rządowe szeregu ośrodków analitycznych. Natomiast najistotniejszą kwestią, którą odnajduję w tym rozdziale są uwagi Autora dotyczące ukazania roli Cahalu w procesie decyzyjnym. Mgr Harkot określił, na podstawie solidnej argumentacji, że to właśnie armia izraelska jest drugim po szefie rządu aktorem, który odgrywa decydującą rolę w procesie decyzyjnym na wszystkich jego etapach. Również w odniesieniu do tego rozdziału uważam, że zasadne byłoby skonstruowanie dodatkowego podrozdziału. W podrozdziale tym można zawrzeć chociażby systematyczne omówienie koncepcji procesu decyzyjnego w oparciu nie tylko o model stworzony przez Z.J. Piertrasia, ale także innych autorów zajmujących się tym zagadnieniem. Wreszcie, w tej części można byłoby umieścić dywagacje o charakterze teoretycznym zawarte w pierwszym i drugim podrozdziale. W ten sposób tok narracji w tym rozdziale byłby bardziej spójny.

Rozdział IV poświęcony został analizie celów polityki bezpieczeństwa Izraela. Struktura tego rozdziału jest oparta na przyjętym przez Doktoranta modelu analitycznym wskazującym na wymiary bezpieczeństwa: polityczny, militarny, ekonomiczny oraz społeczny. Doktorant w sposób spójny dokonał omówienia poszczególnych celów w oparciu o solidny materiał źródłowy. Stwierdził on, że w wymiarze politycznym izraelscy decydenci przede wszystkim formułują takie cele, jak: podtrzymanie własnej państwowości, budowa międzynarodowego i regionalnego statusu państwa, ochrona demokratycznego charakteru państwa oraz wzmacnianie procesu politycznego. Podobnie jak w przypadku opisu celów politycznych, w wymiarze militarnym Doktorant swoje wnioski oparł o analizę Strategii Obronnej Izraela z 2015 roku oraz wypowiedzi członków izraelskiego establishmentu militarnego. Na tej podstawie mgr Harkot stwierdził, że za najważniejsze cele wojskowe w izraelskiej polityce bezpieczeństwa należy uznać m.in. skuteczną politykę odstraszania, wzmacnianie relacji strategicznych, budowanie silnej pozycji militarnej Izraela w regionie bliskowschodnim, utrzymywanie przewagi jakościowej, rozwijanie kapitału ludzkiego, dostępu do technologii oraz rozbudowywanie zdolności wywiadowczych. Doktorant szczególnie podkreślił, że w dyskusji izraelskiej na temat celów polityki militarnej istotną wagę przypisuje się budowaniu zdolności odstraszania potencjalnego przeciwnika. Autor rozprawy jednak nie doprecyzował kwestii, czy i w jakim zakresie dyskusja ta bierze pod uwagę różnice w statusie międzynarodowym ewentualnych przeciwników (aktorzy państwowi niepaństwowi – w szczególności organizacji militarnych/terrorystycznych) i różnicuje ewentualne środki i metody w zakresie odstraszania. Bardzo interesująco prezentuje się podrozdział dotyczący celów ekonomicznych. O ile Doktorant omówił szereg celów, które skrupulatnie wymienia i analizuje, to jednak najwięcej miejsca poświęcił kwestiom z zakresu polityki energetycznej. Rozdział III kończy podrozdział dotyczący analizy polityki bezpieczeństwa w wymiarze społecznym. Doktorant szczególnie podkreślił, że cele w wymiarze społecznym przede wszystkim dotyczą kwestii tożsamościowo-etnicznej. Istotnym jej elementem jest bowiem zachowanie żydowskiej tożsamości w wymiarze narodowym i religijnym, co oznacza jednak



nieuchronne napięcia z mniejszością palestyńską w wymiarze polityki wewnętrznej. Za szczególnie wartościowe uznaję, że Autor dostrzega to napięcie i wynikające stąd konsekwencje dla stabilności wewnętrznej Izraela (s. 222).

Rozdział V pełni bardzo istotne miejsce w strukturze całego wywodu związanego ze zdefiniowanym przez Autora problemem badawczym. Jego celem jest bowiem prezentacja wymiaru operacyjnego izraelskiej polityki bezpieczeństwa. W pierwszym podrozdziale dokonana została analiza sektora politycznego. Doktorant przede wszystkim skoncentrowała swoją uwagę na kwestii podpisania przez Izrael oraz Bahrajn i Zjednoczone Emiraty Arabskie tzw. Porozumień Abrahamowych o normalizacji relacji politycznych. Proces dochodzenia do zawarcia tych porozumień został starannie opisany przez Doktoranta. Trudno nie zgodzić się z jego opinią, że Porozumienia Abrahamowe zmieniły (przynajmniej częściowo) wzorzec relacji pomiędzy Izraelem a państwami arabskimi. Zarówno Bahrajn jak i ZEA odrzuciły dotychczasową linię polityczną uzależniającą uznanie Izraela i nawiązanie z nim relacji dyplomatycznych, od rozstrzygnięcia kwestii państwowości palestyńskiej w oparciu o zasady Arabskiej Inicjatywy Pokojowej z 2002 r. Autor stawia tezę, że świadczy to również o spadku znaczenia kwestii losu Palestyńczyków i utworzenia państwa palestyńskiego w przestrzeni relacji politycznych na Bliskim Wschodzie. Doktorant także przedstawił założenia i znaczenie jakie dla bezpieczeństwa Izraela miał plan pokojowy zaproponowany przez prezydenta USA D. Trampa – „Pokój dla dobrobytu”. Mgr Harkot wskazał jakie czynniki zdecydowały o odrzuceniu przez stronę palestyńską tej inicjatywy. W kolejnym podrozdziale przedstawione zostały izraelskie działania w wymiarze militarnym. Doktorant zasadnie podkreślił, że w tym sektorze największe zagrożenia wynikają ze stanu relacji izraelsko-palestyńskich. Przy czym największe znaczenie ma przede wszystkim działalność Hamasu i Palestyńskiego Dżihadu. Wymiar militarny polityki bezpieczeństwa został pokazany poprzez zastosowanie metody studium przypadku - analiza konfliktu zbrojnego pomiędzy Izraelem a Hamasem w 2014 roku i omówieniem izraelskiej operacji zbrojnej o kryptonimie „Ochronny Brzeg”. Doktorant szczegółowo omówił przygotowania i przebieg samej operacji oraz wskazał w gdzie było



ulożone izraelskie centrum decyzyjne oraz w jakim zakresie osiągnięto zakładane cele operacyjne. Analizując operację „Ochronny Brzeg” Doktorant przedstawił interesujące wnioski. Stwierdził, że pomimo ogłoszenia zwycięstwa militarnego w konfrontacji z Hamasem, to jednak izraelska strategia odstraszania wykazała istotne ograniczenia, które zostały przez niego zdiagnozowane. Autor wskazał przy tym, że Hamas znajduje się w sytuacji, w której gotów jest do eskalacji konfliktu z Izraelem, nawet przy świadomości strat jakie może ponieść w wyniku takiej polityki ludność cywilna, co w ostateczności spowoduje, że społeczność palestyńska i tak nie będzie miała innego wyjścia jak skonsolidowania się przeciwko Izraelowi wokół Hamasu. Doktorant upatruje w tych okolicznościach deprecjacji izraelskich możliwości odstraszania w odniesieniu do palestyńskich organizacji zbrojnych/terrorystycznych. Doceniam wartość tej opinii, szczególnie w kontekście aktualnej sytuacji Izraela (wybuch wojny z Hamasem 7.10. br.). Podrozdział 5.3. poświęcony został analizie realizacji celów polityki bezpieczeństwa w wymiarze ekonomicznym. Autor rozprawy podkreślił, że przede wszystkim będzie ona dotyczyć kwestii związanych z izraelską polityką energetyczną. Wskazał także, iż w szczególności odkrycie złóż gazu ziemnego we wschodniej części Morza Śródziemnego pozwoliło na podjęcie przez Izrael działań ukierunkowanych na umacnianie własnej pozycji politycznej i przełamanie izolacji w rejonie Bliskiego Wschodu (s. 273). Doktorant poddał stosownej analizie założenia strategii energetycznej Izraela, a także relacje w zakresie realizacji polityki gazowej z istotnymi graczami na rynku gazu w regionie (m.in. Egipt, Turcja, ZEA, Katar). Doktorant stwierdził też, że izraelskie działania w wymiarze energetycznym, pomimo swojego gospodarczego charakteru, są w pierwszym rzędzie uwarunkowane celem politycznym, czyli dążeniem do przełamania izolacji politycznej i gospodarczej w regionie Bliskiego Wschodu. Przeprowadzona w podrozdziale 5.3 analiza nie jest jednak pełna. Doktorant pominął bowiem istotną w wymiarze gospodarczym i politycznym kwestię wyznaczenia granicy morskiej z Libanem. Ostatni podrozdział poświęcony został realizacji polityki bezpieczeństwa w wymiarze społecznym. Zasadniczy tok analizy jest skoncentrowany jest na szerokim spektrum zagadnień związanych z przyjęciem

przez Kneset 19.07.2018 r. *Ustawy zasadniczej o Izraelu jako państwie narodowy narodu żydowskiego*. Autor przedstawił uwarunkowania powstania tego aktu prawnego, proces jego przyjmowania oraz kontrowersje jakie wywołał on w izraelskim społeczeństwie i elitach politycznych. Doktorant sformułował na tej podstawie interesujące konkluzje. Stwierdził bowiem, że przyjęcie tej ustawy zaburzyło równowagę pomiędzy żydowskim i demokratycznym charakterem państwa izraelskiego (s. 314). Podkreślił również, że powyższy akt prawny ograniczył de facto prawa obywatelskie mniejszości narodowo-wyznaniowych w Izraelu. Doktorant zauważył również negatywny wpływ tej ustawy na stan relacji izraelsko-palestyńskich.

Rozdział VI ma charakter podsumowujący. Autor w podrozdziale 6.1. dokonał syntetycznej analizy skuteczności polityki bezpieczeństwa Izraela w analizowanych przez siebie sektorach bezpieczeństwa. Ciekawym wątkiem podjętym w tym rozdziale jest odniesienie do wpływu jaki wywarło na bezpieczeństwo Izraela odnowienie relacji dyplomatycznych pomiędzy Arabią Saudyjską a Iranem (s. 321), a także proces odbudowy relacji państw arabskich z Syrią sfinalizowany przywróceniem jej członkostwa w Lidze Państw Arabskich. Interesującym zabiegiem analitycznym jest dokonanie oceny skuteczności izraelskiej polityki bezpieczeństwa z zastosowaniem analizy SWOT. Jednakże jej wynik został przedstawiony jedynie w formie tabeli. Szkoda, że na tej podstawie Doktorant nie pokusił się o sformułowanie wniosków końcowych w formie opisowej. Podrozdział 5.2 uznaje również za jedną z ważniejszych części rozprawy doktorskiej, w szczególności z uwagi na jej charakter prognostyczny. Autor zastanawia się nad możliwym kształtem przyszłej polityki bezpieczeństwa Izraela biorąc pod uwagę szereg czynników, które mogą warunkować sytuację bezpieczeństwa w regionie, w szczególności w wymiarze politycznym i militarnym. Doktorant podkreśla, że szczególnie dwa uwarunkowania należy uznać za tworzące istotne wyzwania i zagrożenia dla polityki bezpieczeństwa Izraela – na poziomie wewnętrznym upatruje ich w nierozwiązanej kwestii palestyńskiej oraz na poziomie zewnętrznym, regionalnym, w aktywności politycznej i militarnej Iranu. Interesująco w wymiarze



analitycznym przedstawiają się scenariusze dotyczące relacji izraelsko-palestyńskich. Należy podkreślić, że doktorant szczególną uwagę w tym obszarze analitycznym poświęca relacjom pomiędzy Izraelem a Hamasem.

W **Zakończeniu** mgr Harkot przedstawił wnioski końcowe. Odnosił się do postawionych we Wstępie hipotez badawczych. Wskazał te elementy własnego wnioskowania, które przekonują go o pozytywnym zweryfikowaniu postawionych hipotez. Autor ponownie podkreślił te elementy, które jego zdaniem mają charakter stały w izraelskiej polityce bezpieczeństwa. Zaliczył do nich: przetrwanie własnej państwowości, budowę regionalnego statusu politycznego oraz zagwarantowanie sprawnego systemu decyzyjnego. Doktorant stwierdza również, że ocenia politykę bezpieczeństwa Izraela jako „względnie skuteczną” (s. 351). W mojej opinii zabrakło jednak pogłębionego uzasadnienia tak wyrażonej oceny skuteczności izraelskiej polityki bezpieczeństwa.

4. Dobór źródeł i pozostałego materiału badawczego

Przeprowadzona w rozprawie analiza problemu badawczego została oparta o solidny materiał źródłowy, a także publikacje pozaźródłowe – monografie, artykuły w monografiach zbiorowych, artykuły w czasopismach naukowych, raporty think tanków, publikacje o charakterze publicystycznym (w tym materiały internetowe). Autor wykorzystał przede wszystkim dokumenty o charakterze oficjalnym. Składają się nań oficjalne dokumenty państwowe, w tym ustawy określające podstawy ustroju politycznego, oraz wskazujące na kompetencje poszczególnych organów państwa w kwestiach związanych z bezpieczeństwem. Istotnym źródłem dla pozyskiwania informacji pierwotnych są także wypowiedzi i oświadczenia prominentnych członków izraelskiego establishmentu politycznego i militarnego. Autor szeroko korzysta z dostępnej literatury przedmiotu, zarówno w języku polskim, jak i angielskim. W pracy nie odnajduję jednak wykorzystania prac licznych autorów polskich, którzy w swoich badaniach podejmują kwestie dotyczące relacji Izraela z państwami arabskimi, konfliktu izraelsko-palestyńskiego, aktywności niepaństwowych aktorów zbrojnych. Wskazałbym tutaj prace (monografie, artykuły) takich

autorów jak.: Krzysztof Bojko, Radosław Fiedler, Wojciech Grabowski, Rafał Ożarowski, Artur Patek, Magdalena Pogońska-Pol, Patrycja Sasnal, Bartosz Wróblewski. Publikacje tych autorów stanowiłyby istotne uzupełnienie wielu fragmentów pracy, szczególnie w omawianiu uwarunkowań historycznych. Upomniałbym się również o wykorzystanie monografii autorstwa Magdaleny Kozub-Karkut z zakresu teorii stosunków międzynarodowych – realizm neoklasyczny i Foreign Policy Analysis. Biorąc pod uwagę odwoływanie się Doktoranta do RSCT, zasadnym byłoby także wykorzystanie monografii autorstwa O. Weavera, B. Buzana, *Regions and Powers. The Structure of International Security*, Cambridge University Press 2003. Tym niemniej, zgromadzony przez Doktoranta materiał badawczy jest na tyle obszerny, że umożliwia on analizę badanej problematyki oraz formułowanie adekwatnych wniosków końcowych.

5. Strona formalna rozprawy

Rozprawa doktorska w warstwie redakcyjno-edytorskiej jest dobrze przygotowana. Została ona wyposażona w niezbędny aparat naukowy. Składają się na niego: spis treści, przypisy, mapy, wykresy, tabele oraz infografiki. Materiał poglądowy (mapy, tabele itp.) są właściwie umieszczone w tekście rozprawy, korelują z prezentowanymi treściami i ułatwiają ich odbiór. Opracowanie edytorskie tych elementów jest właściwe (podany jest tytuł wraz z numerem kolejnym oraz źródło wykorzystanych danych lub umieszczonej w treści mapy). Autor umiejętnie stosuje przypisy, wykorzystując zarówno te o charakterze rzeczowym, bibliograficznym, jak i informacyjnym. Jedyną uwagę krytyczną formułuję w odniesieniu do stosowanej w rozprawie numeracji przypisów. Ogólne zasady edytorskie tekstu o strukturze złożonej zakładają stosowanie odrębnej numeracji w ramach poszczególnych rozdziałów. Opis bibliograficzny materiałów badawczych wykorzystanych w rozprawie jest ujednolicony. Zasadniczych błędów w stosowanym w rozprawie opisie bibliograficznym nie dostrzegam. Dopominałbym się jedynie o podanie w spisie materiałów badawczych zakresu stron rozdziałów zamieszczonych w monografiach zbiorowych oraz artykułów w periodykach naukowych. Zgodnie z zasadami konstruowania opisu bibliograficznego powinno się



podawać wszystkie formalne cechy pozwalające na lokalizację dokumentu niesamoistnego wydawniczo. Rozprawa została wyposażona w spis wykorzystanych materiałów badawczych, który Autor zatytułował jako „Wykaz źródeł”. Spis jest zasadniczo poprawnie skonstruowany i posiada charakter załącznikowy. Jest on ustrukturyzowany. Doktorant wyodrębnił poszczególne kategorie materiału badawczego. W tym obszarze oceny rozprawy formułuję dwie uwagi krytyczne. Odnosząc się do wskazania kategorii materiału badawczego wykazanego w spisie uważam, że wyodrębnienie stron internetowych, jako typu materiału badawczego, jest zbędne. Same ścieżki dostępu nie wskazują bowiem, jakie konkretnie materiały badawcze pochodzą ze stron internetowych wskazanych instytucji. Należy podkreślić, że w pozostałych częściach spisu wykazane są konkretne publikacje pochodzące ze wskazanych stron instytucjonalnych. Druga uwaga dotyczy tytułu spisu materiałów badawczych. Nie jest dla mnie zrozumiałe, dlaczego Doktorant nie posługuje się powszechnie przyjętym terminem jakim jest Bibliografia. Kategoria pojęciowa – „Wykaz źródeł”, powinna odnosić się do pierwotnego materiału badawczego (czyli źródła *sensu stricto*), a nie do wszystkich materiałów badawczych, których część nie jest de facto źródłem, lecz materiałami pomocniczymi (pozaźródłowymi). Zatem, zasadne byłoby nazwanie spisu „Bibliografią”, a termin „Wykaz źródeł” wykorzystać do opisanie odpowiedniej kategorii materiału badawczego. Chciałbym także podkreślić, że poziom językowy rozprawy jest bardzo dobry. Rozprawa została napisana w sposób komunikatywny, narracja ma charakter spójny i płynny, błędy językowe, literowe, czy interpunkcyjne są marginalne. Reasumując, stwierdzam, że mgr Harkot wykazał się umiejętnością edytowania tekstu naukowego.

6. Konkluzja

Rozprawę doktorską autorstwa mgr. Michała Harkota oceniam pozytywnie. Porusza ona ważne zagadnienia zarówno w wymiarze praktycznym, jak i empirycznym. Polityka bezpieczeństwa jest jedną z istotnych polityk realizowanych przez każde państwo. Ma ona także istotne znaczenie dla Izraela, który od momentu swojego powstania jest zmuszony do funkcjonowanie w niesprzyjającym środowisku międzynarodowym, co czyni politykę



bezpieczeństwa najważniejszym elementem działalności każdego rządu izraelskiego. Przedstawiona do recenzji rozprawa doktorska jest pogłębionym studium analitycznym z zakresu polityki bezpieczeństwa państwa. Jej Autor wykazał się dużą dojrzałością w zakresie prowadzenia badań naukowych. Zdołał on skonkretyzować istotny problem badawczy, obudował go stosownymi pytaniami i hipotezami. Na szczególne uznanie zasługuje wypracowanie przez mgr Harkotą modelu analitycznego, który pozwolił na całościowe ukazanie założeń, celów, metod realizacji oraz skuteczności polityki bezpieczeństwa Izraela. Uznaję, że recenzowana rozprawa doktorska jest oryginalnym rozwiązaniem problemu naukowego. Jej Autor wykazał się ogólną wiedzą teoretyczną w zakresie nauk o polityce i administracji oraz umiejętnością prowadzenia pracy naukowej. Rozprawę doktorską autorstwa mgr. Michała Harkotą pt. *Polityka bezpieczeństwa Izraela w regionie Bliskiego Wschodu* przyjmuję. **Uważam, że spełnia ona wymogi określone w art. 190 ust. 2-5 ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. z 2022 r. poz. 574 z późn. zm.). Na tej podstawie popieram skierowanie jej do dalszego etapu postępowania o nadanie stopnia doktora w dziedzinie nauk społecznych, dyscyplina naukowa nauki o polityce i administracji.**

Łódź, 5.11.2023 r.

dr hab. Radosław Bania, prof. UŁ